

CIRCLING A SQUARE?

Particulier initiatief en de toe-eigening van de publieke ruimte van het Rotterdamse Pijnackerplein

Ruth Baumeister

OASE#77

INTO THE OPEN

81

CIRCLING A SQUARE?

Re-appropriating Public Space
through Private Initiative
Pijnackerplein, Rotterdam

Ruth Baumeister

Pijnackerplein,
Rotterdam, ca. 1920

Het Pijnackerplein, met zijn karakteristieke houten muziektent, is een van de zeer weinige pleinen in Rotterdam die afgezien van een paar kleine veranderingen hun oorspronkelijke structuur en uiterlijk hebben behouden. Het ligt in het hart van het Oude Noorden, een op het eerste gezicht prettige, laat-negentiende-eeuwse buurt met veel traditionele huizen van drie verdiepingen, goed geproportioneerde straten en kleine pleintjes, slechts tien minuten lopen van de noordzijde van het Centraal Station.

De afgelopen vijftienvijf jaar heeft de buurt enkele drastische veranderingen ondergaan wat betreft demografie, stedelijk weefsel en bebouwing. Zo heeft momenteel tweederde van de bewoners er een allochtone achtergrond, is vijfendertig procent jonger dan achttien jaar en leeft vijftienvijf procent van de bijstand. Vijf jaar geleden werd het Oude Noorden officieel aangemerkt als een onveilige buurt, omdat er schietpartijen en andere vormen van geweld plaatsvonden, zowel in de privésfeer als in publieke situaties. Het Pijnackerplein, waar vroeger mensen elkaar troffen en plechtigheden plaatsvonden, was op dat moment verworpen tot een plek waar jongeren rondhingen en drugs werden verhandeld. In 2002 kwam de gemeente tot de conclusie dat het probleem van het Oude Noorden vooral lag in het gebrek aan aantrekkelijke publieke ruimte, en koos daarom voor een concept om nieuwe publieke ruimte te creëren en de bestaande aantrekkelijker te maken. Met geld van de Europese Commissie en van het nationale 'Investeringsfonds Stedelijke Vernieuwing' kreeg het Oude Noorden een grondige opknapbeurt, waarbij straten, gevels en pleinen zijn verfraaid.

In dit scenario ging speciale aandacht uit naar het Pijnackerplein, omdat het een belangrijke functie vervulde in de verbinding tussen verschillende groepen in het gebied en de vaak tegenstrijdige sociale en culturele gedragspatronen die er nogal eens met elkaar botsten. Al in 1997 zijn delen van het plein opnieuw ontworpen om het geschikt te maken voor een grotere diversiteit aan activiteiten door uiteenlopende bevolkings- en leeftijdsgroepen. Geleidelijk begonnen zich in de omgeving van het plein enkele kleine bedrijfjes te vestigen. En niet in de laatste plaats hebben ook de inspanningen van de Bewonersvereniging Pijnackerplein, een particulier initiatief om het plein weer zijn plaats te geven als openbaar centrum van de buurt, geleid tot verandering van de situatie. Tegelijkertijd kwamen er mensen uit de nieuwe 'creatieve klasse'¹ wonen in het gebied rond het Pijnackerplein en de Gerard Scholtenstraat, de zogeheten Pijnackerbuurt. Tegenwoordig fungeert het plein weer als een centrum voor het publiek: er is plaats voor kinderen om te spelen, voor culturele evenementen, buurtfeesten, enzovoort. Maar hoewel het plein overdag een sleutelfunctie vervult, vormt het 's nachts in bepaalde opzichten nog altijd de privésfeer van minder geïntegreerde sociale groepen. In dit geval zijn het openbare leven en het particulier initiatief zowel door de gemeente als door individuele activisten en bewoners gestimuleerd en gecultiveerd. Aan de hand van gesprekken met zowel overheidsfunctionarissen als particulieren die de metamorfose van de buurt hebben meegemaakt en eraan hebben bijgedragen, wordt in dit artikel ingegaan op de verschillende bestaande concepten van publieke ruimte, de invloed van bewoners en de effecten van concepten als de 'creatieve klasse'.

1
Ik verwijst hier naar de definitie van Richard Florida: 'Het onderscheidende kenmerk van de creatieve klasse is dat de leden ervan zich bezighouden met werk waarvan de functie is "betekenisvolle nieuwe vormen te creëren". (...) De supercreatieve kern van deze nieuwe klasse wordt onder meer gevormd door wetenschappers en technici, universiteitsdocenten, dichters en schrijvers, kunstenaars, entertainers, acteurs, ontwerpers en architecten, en door de leidende denkers van de moderne samenleving: non-fictieschrijvers, redacteurs, culturele figuren, denktank-onderzoekers, analytici en andere opiniemakers.' R. Florida, *The Rise of the Creative Class*, New York 2002, p. 68 e.v.

Marcel Dela Haije, deskundige op het gebied van openbare orde en veiligheid en stadsmarinier van de buurt, omschrijft publieke ruimte als een ontmoetingsplaats voor mensen van uiteenlopende culturele achtergrond, die in het ergste geval een slagveld wordt van cultuurbotsingen of, in meer positieve zin, een plek is waar mensen elkaar leren kennen, zodat de angst voor het onbekende wegebt. In zijn ervaring hangt het allemaal af en wordt het beïnvloed door goed bestuur waarin openbare veiligheid een cruciale rol heeft binnen elk scenario. Dela Haije verwijst naar Maslows² hiërarchie van behoeften, waarin veiligheid wordt gedefinieerd als een kernwaarde, en hij concludeert: ‘Mensen willen een voorspelbare, ordelijke wereld waarin onrecht en ongelijkheid onder controle worden gehouden. Ze willen niet in een gevaarlijke omgeving leven.’ Als bewoners van een gebied de publieke ruimte niet beschouwen als iets van henzelf zal dat ten koste gaan van hun subjectieve gevoel van veiligheid. Ter verklaring van het succes van het Pijnackerplein wijst hij op de maatregelen van de Deelgemeente om het openbare leven in de stadsbuurt te herstellen en de overlast van groepen allochtone jongeren te bestrijden, bijvoorbeeld door communicatie en handhaving van de gedragsregels op het plein, meer politie, schoonmaakdiensten en verwijdering van graffiti. Als belangrijkste en effectiefste middelen noemt Dela Haije de nauwe samenwerking met de eigenaars en huurders van de huizen in de buurt. Van groepen probleemjongeren werden de negatieve leiders geïdentificeerd en nagetrokken, en de overige, minder problematische personen werden op positievere wijze naar werk en scholing begeleid. Gevraagd naar het potentieel van het Pijnackerplein als model voor andere probleemgebieden in Rotterdam antwoordt Dela Haije:

Pijnackerplein, with its characteristic wooden gazebo, is one of the very few urban squares in Rotterdam that, apart from some minor changes, still represents its original structure and appearance. It is located in the heart of Oude Noorden, a seemingly pleasant, late-nineteenth-century neighbourhood with many traditional three-storey brick houses, well dimensioned streets and small urban squares, only a 10 minute walk from the north side of the central station.

Within the past 25 years, the area underwent some drastic changes in terms of its demographics, urban fabric and buildings. Today, for example, two thirds of the population are of immigrants' background, 35 per cent is younger than 18 years old and 25 per cent live from welfare. Five years ago, Oude Noorden was officially rated as an unsafe neighbourhood, because there were incidents of firearm shootings and other forms of violence in both domestic and public situations. Pijnackerplein, which originally provided the centre and stage for public life and rituals, has transformed into a meeting spot

for loitering by youths and drug dealers in the neighbourhood. In 2002, the city concluded that the shortage of attractive public space was one of the major problems of Oude Noorden and therefore decided on a concept to create new public space and make the existing space more appealing. With the help of the European Commission's funding and the national 'Investeringsfonds Stedelijke Vernieuwing', Oude Noorden underwent an urban renaissance, embellishing the streets, house fronts and squares.

Within this scenario, Pijnackerplein was to receive special attention since the square itself served as a major focal point in the connection of different groups of the area and has thus been afflicted by often conflicting social and cultural behavioural patterns. Already in 1997, parts of it had been redesigned in order to facilitate different uses by various social and age groups. Slowly, small businesses started finding their place adjacent to the square. Last but not least, the efforts of the Residents' Association Pijnackerplein, a private initiative to regain the square as a public centre of the

CIRCLING A SQUARE?

1
Here I refer to Richard Florida's definition: 'The distinguishing characteristic of the Creative Class is that its members engage in work whose function is to 'create meaningful new forms' . . . The Super Creative Core of this new class includes scientists and engineers, university professors, poets and novelists, artists, entertainers, actors, designers and architects, as well as the thought leadership of modern society: non fiction writers, editors, cultural figures, think-tank researchers, analysts and other opinion-makers.' Richard Florida: *The Rise of the Creative Class* (New York: Basic Books, 2002), 68 ff.

2
Abraham Maslow,
(1908-1970),
American psychologist.

neighbourhood, have also altered the situation. At the same time, a new 'creative class'¹ came to live to the area around Pijnackerplein and Gerard Scholtenstraat, called 'Pijnackerbuurt'. Nowadays, the square again functions as a centre for the public, providing space for children's play, cultural events, neighbourhood dinners, etcetera. Whereas during the day the square is now a key element of public neighbourhood life, at night time it is in a certain sense still the private sphere of lesser-integrated social groups. In this case, public life and private initiative have been stimulated and cultivated by both municipal authorities and individual activists and inhabitants. By means of three conversations with both public and private figures, who have witnessed and contributed to the transformation of the neighbourhood, this article reflects on the various existing concepts of public space, the influence of inhabitants and the effects of such concepts as 'creative class'.

Marcel Dela Haije, expert on public order and safety and *stadsmarinier* of the neighbourhood, describes public space as a

RUTH BAUMEISTER

meeting place for people of diverse cultural backgrounds, which at worst becomes a battleground for cultural clashes or, in a more positive sense, a spot where people learn to know each other so that the fear of the unknown dissipates. In his experience, it all depends on and is influenced by good governance in which public safety has a crucial role within each scenario. Dela Haije refers to Maslow's² hierarchy of needs, which defines safety as a core value and concludes, 'People desire a predictable, orderly world in which injustice and inconsistency are under control. They don't want to live in a dangerous environment.' When residents of an area do not regard the public space as their own, their subjective sense of safety will be reduced. For the successful case of Pijnackerplein, he explains the city district's measures to (re-) establish a public urban neighbourhood life and fight the nuisance caused by minority youth groups, for example by means of communication and enforcement of rules of conduct on the square, increased policing, sanitation services, removing graffiti, etcetera. As the most

‘Het is belangrijk openbare plekken te hebben, maar ze moeten beheerd en onderhouden worden. De bewoners van het gebied moeten daarin een sleutelrol spelen. Ze moeten openbare plekken als iets van henzelf gaan zien.’

Ronald van Duivenbode, architect en actief lid van Bewonersvereniging Pijnackerplein, beschrijft hoe een verwaarloosd kinderswembadje is verwijderd en een servicepunt voor de uitleen van kinderspeelgoed is opgezet. Bovendien is door het stadsvernieuwingsinitiatief van 1997 de muziektent weer in zijn oorspronkelijke toestand hersteld door het onderste gedeelte, dat niet meer in gebruik was en waar drugs werden verhandeld, te verwijderen. Doel van deze maatregelen was in feite het Pijnackerplein als centrum van publieke ruimte te ‘heroveren’. Van Duivenbode betwijfelt echter of zulke ontwerpmaatregelen veel invloed hebben op de ontwikkeling van het sociale leven op het plein: ‘Persoonlijk geloof ik niet dat architectuur het openbare leven kan stimuleren of verbeteren. Natuurlijk, er spelen nu kinderen op het plein, maar dat zou met het vroegere ontwerp ook mogelijk zijn geweest. (...) Het openbare leven is er vooral op vooruitgegaan door de sociale activiteiten en het feit dat het plein nu schoner en veiliger is en dat er meer toezicht is. Volgens mij is sociale controle effectiever dan het ontwerpen van voorzieningen, en is het openbare leven vooral daardoor gestimuleerd, waardoor het Pijnackerplein een betere plek is geworden.’

Dit sluit aan bij de theorieën van de creatieve klasse³ of bijvoorbeeld die van het menselijk kapitaal⁴, die de verbetering en groei van stedelijke gebieden allebei toeschrijven aan mensen en niet aan het creëren van infrastructuur, natuurlijke hulpbronnen of economische omstandigheden.

important and effective measures, Dela Haije describes close cooperation with owners and tenants of the surrounding houses. The negative leaders of problematic youth groups were identified and investigated, and the remaining less problematic individuals were directed more positively towards work and schooling. Being asked about the potential of Pijnackerplein as a role model for other problematic areas in Rotterdam, Dela Haije responds, ‘It is important to have public places, but they must be managed and maintained. The residents of the area should play a key role. They must come to regard public places as their own.’

Ronald van Duivenbode, an architect and active member of the Residents’ Association Pijnackerplein, describes how, since the city’s urban renewal initiative in 1997, a neglected children’s swimming pool has been removed and a service point for renting out children’s toys has been installed. Furthermore, the gazebo has been brought back to its original condition by removing its lower level, which had been abandoned and was used for drug traf-

ficking. The goal of these measures was in effect to ‘(re)gain’ Pijnackerplein as a centre of public space. However, Van Duivenbode is critical about the impact of such design measures on the development of public life on the square: ‘Personally, I do not believe that architecture can stimulate or improve public life. Certainly, now children play on the square, but this would have also been possible with the former design. . . . What really brought about the improvement of public life were the social activities and the fact that the square is now cleaner, safer and better monitored. In my opinion, social control is more effective than the design of facilities and this is what stimulated public life and made Pijnackerplein a better place.’

This is in line with theories concerning the impact of the creative class³ or, for example, human capital⁴, both of which attribute people, rather than the provision of infrastructure, natural resources or economic conditions, to the improvement and growth of urban areas. Van Duivenbode states that the shortage of a public meeting space for social activities limits the initia-

³ Florida, *The Rise of the Creative Class*, op. cit. (note 1); and Patricia van Ulzen, *Imagine a Metropolis, Rotterdam’s Creative Class, 1970-2000* (Rotterdam: 010 Publishers, 2007).

⁴ Jane Jacobs, *Cities and the Wealth of Nations: Principles of Economic Life* (New York: Random House, 1984).

³ Florida, op. cit. (noot 1) en Patricia van Ulzen, *Dromen van een metropool. De creatieve klasse van Rotterdam 1970-2000*, Rotterdam 2007.

⁴ Jane Jacobs, *Cities and the Wealth of Nations. Principles of economic life*, New York 1984.

Van Duivenbode stelt dat het gebrek aan ontmoetingsruimtes voor sociale activiteiten het werk van het particulier initiatief beperkt, maar dat je naar zijn mening met architectuur alleen voorwaarden schept, geen sociale actie initieert. Van Duivenbode vertelt hoe de eigenaars van een autoherstelbedrijf aan het plein twintig jaar geleden het initiatief Bewonersvereniging Pijnackerplein oprichtten, omdat ze de buurt wilden verbeteren en er een geschiktere omgeving voor hun bedrijf van wilden maken. Sindsdien is de groep steeds groter geworden en houdt regelmatig uiteenlopende culturele activiteiten op het plein. Daarnaast worden problemen aan de orde gesteld en besproken op bijeenkomsten met de politie en de maatschappelijk werkers van de stad. Volgens Van Duivenbode heeft de verbetering van het openbare leven op haar beurt een positieve invloed gehad op het privéleven van de bewoners, doordat de mensen elkaar beter leerden kennen, de traditionele sociale structuren terugkeerden en ten slotte ook de marktwaarde van de woningen steeg. Van Duivenbode concludeert dan ook dat architectuur slechts een beperkte kracht heeft binnen het complexe stedelijke systeem, het zijn daarentegen vooral de mensen die er toe doen. De muziektent op het plein lijkt hier het bewijs van te zijn. In de zomer wordt er gespeeld door de leden van het Rotterdams Philharmonisch Orkest, waarmee ze het omvormen tot een podium van de hoge cultuur, terwijl men tegelijkertijd er af en toe de handel in drugs kan observeren.

Binnen de stedenbouwkunde is de positieve invloed van een creatieve klasse in probleebuurtten uitgebreid besproken. Zoals eerder vermeld is een aanzienlijk aantal mensen die in creatieve beroepen werkzaam zijn in

⁵ '2012 Vereniging' represents a group of tenants and squatters in the nearby Gerard Scholtenstraat, to whom the city council of Rotterdam granted a 15-year 'ownership' of abandoned and ramshackle houses, originally meant to be destroyed.

⁶ Florida, *The Rise of the Creative Class*, op. cit. (note 1), 218.

⁷ Van Ulzen, *Imagine a Metropolis*, op. cit. (note 3), 163.

...tive's work, and yet for him architecture is only capable of creating conditions, not initiating social action. Van Duivenbode explains how the owners of a car repair garage on the square founded the Residents' Association Pijnackerplein 20 years ago because they wanted to improve the neighbourhood and make it a better place for their business. The group grew and frequently launched various cultural activities on the square. Problems were also communicated and discussed in meetings with the police and the city's social workers. According to Van Duivenbode, the improvement of public life had a positive impact on private life, since people grew to know each other better, traditional social structures were recovered and, finally, the market value of property increased.

In urbanism, the positive impact of a 'creative class' in problem neighbourhoods has been widely discussed. As mentioned earlier, a noticeable number of people working in creative professions came to live around Pijnackerplein. Stefan Hoffmann is an independent artist and a member of the '2012 Verenig-

ing'⁵. Asked for the reason why the members of '2012 Vereniging' came to live in the area, Hoffmann points at the availability of affordable space: 'I found the project very important because of such cheap housing conditions. I had lots of freedom to do what I wanted to explore. I had to make less compromises in my work because such low living costs opened up lots of opportunities.'

To some extent, a statement such as this contradicts both Florida's and Van Ulzen's research, which places more weight on parameters like life style, openness and diversity, high-quality amenities and experience and the validation of one's identity as a creative person as determining factors for choosing a city.⁶ Van Ulzen states further that 'many artists, architects, designers and others active in Rotterdam's cultural domain have deliberately opted to live and work in this city. They like the metropolitan air, the space, the openness, the dynamism, the rationality and the modernity.'⁷ For Hoffmann, however, the choice seems to be more arbitrary. As to whether or not he

de Pijnackerbuurt komen wonen. Stefan Hoffman is zelfstandig kunstenaar en lid van de '2012 Vereniging'.⁵ Gevraagd naar de reden waarom bijvoorbeeld de leden van de 2012 Vereniging in de buurt zijn komen wonen, antwoordt Hoffman: 'Ik vond het project heel belangrijk vanwege het goedkope wonen. Ik had veel vrijheid om te onderzoeken wat ik wilde. Ik hoefde minder compromissen te sluiten in mijn werk, omdat dankzij die lage kosten van levensonderhoud veel nieuwe dingen mogelijk waren.'

Dit antwoord spreekt tot op zekere hoogte het onderzoek van Florida en van Van Ulzen tegen, waarin meer gewicht wordt gehecht aan parameters als levensstijl, openheid en diversiteit, hoogwaardige voorzieningen en ervaring en de validatie van iemands identiteit als creatieve persoon als bepalende factoren bij het kiezen van een stad.⁶ Van Ulzen stelt verder dat '...veel kunstenaars, architecten, ontwerpers en anderen die in Rotterdams culturele domein actief zijn, er bewust voor gekozen hebben om in deze stad te wonen en te werken. Ze houden van de grootstedse sfeer, de ruimte, de openheid, de dynamiek, de rationaliteit en de moderniteit.'⁷ Voor Hoffman lijkt de keus echter willekeuriger. Op de vraag of hij na het verlopen van het vijftienjarige contract in de buurt wil blijven wonen, antwoordt hij: 'Ik kan me goed voorstellen dat ik dan weer verhuis en iets nieuws ga verkennen. Op dit moment zou ik eigenlijk het liefst vertrekken. Kunstenaars willen geen stilstand. Ze hebben uitdaging en verandering nodig, want die voeden hun werk weer.'

Hoffman is het er wel mee eens dat de aanwezigheid van zijn groep enige sociale cohesie in de buurt heeft gebracht. Momenteel springt de rij huizen van de 2012 Vereniging in de Gerard Scholtenstraat er uit met zijn

5
De 2012 Vereniging wordt gevormd door een groep huurders en krakers in de nabijgelegen Gerard Scholtenstraat, aan wie de gemeenteraad van Rotterdam voor vijftien jaar het 'eigenaarschap' verleende van leegstaande en vervallen huizen die oorspronkelijk zouden worden afgebroken.

6
Florida, op. cit. (noot 1), p. 218.

7
Van Ulzen, op. cit. (noot 3), p. 163.

wants to stay in the neighbourhood after the 15-year lease period is over, Hoffmann replies, 'I could very well imagine myself moving on and exploring something new. Actually, at this moment, I would prefer leaving. Artists do not want stagnation. They need challenge and change, for this also nurtures their work.'

Still, Hoffmann agrees that his group's presence brought some social coherence to the neighbourhood. Nowadays, the 2012 group's strip of houses in Gerard Scholtenstraat is marked with colourfully painted façades, which suggests that by distinguishing itself from the rest of the area the group wants to be recognised in public. Among the reactions to this, as Hoffmann explains, were distractions of car drivers, dynamic discussions among the neighbours as well as ardour and enthusiasm from the Caribbean community. Altogether, this contributed to the fact that the project was then also communicated to other groups. And yet, Hoffmann attributes the improvements of the area to the 'better caretaking by private ownership' rather than any creative activities. 'Artists who con-

sider themselves very important in lifting up their neighbourhood seem very dangerous to me. I also have my serious doubts if it comes to the so-called political art that informs me about the Third World problems, environmental issues, etcetera. If you have the idea to change the world there are better tasks to invest your energy in than making art. I would never ever think that my input in the neighbourhood would be more important than a hairdresser or a butcher, for example, who can have very strong social functions.'

All three conversations about the developments in Pijnackerbuurt of course reveal individual subjective experiences rather than in-depth methodical research. But the leading thread which goes through all three of them is the preference of human capital over efforts brought about by design, investment, municipal policy, etcetera. Maybe it is time for us to reappear on the public stage. It is also time to start talking with our neighbours and find out how to make our environment a better place to be. To be sure, Pijnackerplein is a successful example of such an approach.

◊
Special thanks to 'Het oude Jacob Catshuis', a museum in Pijnackerbuurt, for providing me with help and valuable information on Oude Noorden.

kleurig beschilderde gevels, die aangeven dat de groep zich van de rest wil onderscheiden en publieke erkenning zoekt. De reacties hierop, verklaart Hoffman, varieerden van afgeleide automobilisten, dynamische discussies tussen buurtbewoners tot hartstochtelijk enthousiasme bij de Antilliaanse gemeenschap. Dit alles droeg ertoe bij dat het project vervolgens ook bij andere groepen werd besproken. Toch schrijft Hoffman de verbeteringen in het gebied toe aan 'meer zorg voor de omgeving vanwege het particulier bezit' en niet zozeer aan creatieve activiteiten. 'Kunstenaars die zichzelf heel belangrijk vinden voor de verheffing van hun buurt lijken me heel gevaarlijk. Ik heb ook mijn ernstige twijfels over de zogenaamde politieke kunst die mij over de problemen van de derde wereld, milieukwesties, enzovoort informeert. Als je zo graag de wereld wilt verbeteren, zijn er betere taken om je energie in te steken dan kunst maken. Ik zou nooit van mijn leven denken dat mijn bijdrage aan de buurt belangrijker is dan die van bijvoorbeeld een kapper of een slager, die een hele sterke sociale functie kunnen hebben.'

Uit elk van deze drie gesprekken over de ontwikkelingen in de Pijnackerbuurt spreekt natuurlijk de subjectieve ervaring van een individu en ze vormen dan ook geen methodologisch onderbouwd onderzoek. Maar wat de drie verbindt, is het grotere belang dat wordt gehecht aan menselijk kapitaal boven wat met ontwerp, investeringen, gemeentebeleid, enzovoort te bereiken valt. Misschien is het tijd dat we weer op het publieke toneel verschijnen. Het is ook tijd om met onze burens te gaan praten en uit te zoeken hoe we onze omgeving aangenamer kunnen maken. Het Pijnackerplein is beslist een geslaagd voorbeeld van zo'n benadering.

Speciale dank gaat uit naar Het Oude Jacob Catshuis, een museum in de Pijnackerbuurt, voor de hulp en de waardevolle informatie over het Oude Noorden.

Vertaling: *Bookmakers, Auke van den Berg*

